

**АРХЕТИПНА ПРОГРАМА КОНФЛІКТУ ЯК ФОРМА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ:
ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ**

Суший О. В. Архетипна програма конфлікту як форма соціально-психологічного мислення: теоретична модель

У статті представлено теоретико-методологічний конструкт архетипної програми конфлікту як форми соціально-психологічного мислення, що містить конфліктологічний потенціал. Показано, що архетипна програма конфлікту утворюється як надбудова – дочірне функціональне утворення, синтезоване за участі різних форм соціально-психологічного мислення. Їх інтегральна сукупність конструює архетипну програму конфлікту як окрему форму соціально-психологічного мислення. До конструювання архетипної програми конфлікту долучаються як елементи «ідеальних типів» – форм соціально-психологічного мислення, а саме: архетипне ядро, міфологема, идеологема, соціально-психологічні технології, технології соціально-психологічного впливу – так і синтезовані ними інші (похідні) форми, а саме: історична пам’ять. Активування чи дезактивація архетипної програми конфлікту залежить від середовищних і ситуаційних чинників.

Ключові слова: націєтворення, архетипна програма конфлікту, форми соціально-психологічного мислення, масове (колективне) свідоме й несвідоме, соціальна архетипіка.

Суший Е.В. Архетипическая программа конфликта как форма социально-психологического мышления: теоретическая модель.

В статье представлен теоретико-методологический конструкт архетипической программы конфликта как формы социально-психологического мышления, содержащей

конфликтологический потенциал. Показано, что архетипическая программа конфликта образуется как надстройка – дочернее функциональное образование, синтезированное при участии различных форм социально-психологического мышления. Их интегральная совокупность конструирует архетипическую программу конфликта как отдельную форму социально-психологического мышления. В конструировании архетипической программы конфликта принимают участие как элементы «идеальных типов» – форм социально-психологического мышления, такие как: архетипическое ядро, мифологема, идеологема, социально-психологические технологии / технологии социально-психологического воздействия, так и синтезированные ими иные (производные) формы, например, историческая память. Показано, что активация или дезактивация архетипической программы конфликта зависит от средовых и ситуационных факторов.

Ключевые слова: национальное строительство, архетипическая программа конфликта, формы социально-психологического мышления, массовое (коллективное) сознательное и бессознательное, социальная архетипика.

Sushyi O.V. The archetypal conflict program as form of social and psychological thinking: theoretical model.

In this article the theoretical and methodological construct of the archetypal conflict program as social and psychological thinking forms, which contains conflict potential is presented. Shown, that archetypal conflict program is formed as a superstructure – a subsidiary functional formation, synthesized with the participation of various social and psychological thinking forms. Their integral set constructs an archetypal conflict program as a separate social and psychological thinking form. In the design of the archetypal conflict program can take part as elements of "ideal types" of the social and psychological thinking forms, such as: archetypal core, mythologeme, ideologeme, socio-psychological technologies / technologies of socio-psychological impact, and other synthesized by

them (derivatives) forms, for example, historical memory. The activation or deactivation of the archetypal conflict program depends on situational and environmental factors.

Key words: nation-building, archetypal conflict program, social and psychological thinking forms, collective conscious, collective unconscious, social archetypica.

Постановка проблеми. В умовах зовнішньої агресії питання консолідації українського суспільства стало одним з наріжних для збереження територіальної цілісності та забезпечення внутрішньополітичної стабільності України. **Здається, що** війна, яка зараз відбувається на Сході України, може створити передумови для досягнення суспільної злагоди, зміцнити міжгрупову довіру і солідарність і тим полегшити майбутній діалог. Але наскільки виправдане таке сподівання, адже впродовж багатьох років усередині України мовою спілкування соціальних суб'єктів обрано мову поділів (розбіжностей, розмежувань, відмінностей, суперечностей, боротьби, конфронтацій тощо), за якою у масову свідомість активно впроваджувалась ідеологема-міфологема про розколоту Україну, що пухлиною ширилась у свідомості українців? Мабуть, через це (але, звісно, не тільки) процес національної консолідації в Україні так і не набув системного та цілісного характеру, а був переважно фрагментарним і ситуативним.

Аналіз останніх публікацій та визначення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Від часу появи класичної праці С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій» (1996), у якій автор назвав Україну «типовим зразком розколотої країни» (між західною та східною цивілізаціями), з одного боку, і відтоді як ця теза була апробована як технологія масової мобілізації (починаючи з других президентських виборів), з другого-дискурси про Україну як «розколоту націю» та «дихотомічність української національної ідентичності» стали невід'ємними супутниками націє- та державотворчих процесів і, водночас, чи не головною формою репрезентації України у світі. Поглиблене

вивчення цього питання вітчизняними науковцями-політологами (М. Рябчук, Г. Касьянов, М. Михальченко, Л. Нагорна, В. Євтух, А. Колодій, С. Римаренко, М. Степико), соціологами (Є. Головаха, Н. Паніна, М. Шульга, В. Степаненко, А. Ручка), філософами та істориками (Я. Грицак, В. Кремень, В. Ткаченко, Г. Касьянов), соціальними психологами (В. Васютинський), а також західними науковцями (R. Szporluk, T. Kuzio, S. Plochy, A. Umland, M. Wojcun) дозволило виробити більш-менш узгоджену позицію щодо того, що: а) Україну не поділено чітко й однозначно ані за мовною, ані за етнічною ознакою; б) мова, етнічність і політичні орієнтації істотно корелюють між собою, проте не збігаються; в) на території України досить складно встановити чітку лінію поділу, бо і легендарний Захід, і не менш есенціялізований Схід насправді є досить гетерогенними, а тим більш - різнорідними й амбівалентними є регіони між ними; г) а головне ідея поділу не має серед населення України (поза Кримом) практично жодної підтримки [5].

Утім, попри ґрунтовний науковий доробок, що доводить поверховість та спрощеність сприйняття України як країни поділеної чи навіть розколотої, подолати міфи про сучасну Україну, стереотипи громадської думки, кліше, розтиражовані вітчизняними та західними медіа, не вдалося. Немає відповіді й на питання, що є головною причиною української роз'єднаності і вразливості перед зовнішнім тиском і маніпуляціями? **Наскільки глибокі зміни в самосвідомості українців на тлі теперішньої ситуації в Україні, наскільки вони ґрунтовні та, так би мовити, незворотні? Зрештою, як усунути структурні деформації та глибокі поділи, які в Україні завжди існували і які, власне, й уможливили для Росії порівняно легку анексію Криму, окупацію Донбасу та охоплення значної частини громадян України антиукраїнською пропагандою, якщо ці структурні деформації та поділи глибоко закорінені в колективне свідоме й несвідоме і стали формулою «думання» нас про самих себе та «діяння», згідно із заданою програмою?**

Пошуку відповідей на поставлені питання, власне, і присвячено пропонуване дослідження. Але оскільки свій дослідницький пошук автор здійснюватиме в р соціально-психологічної інтерпретації та конкретизації положень щодо націєтворчого та конфліктологічного потенціалу форм соціально-психологічного мислення, тому, виходячи з окресленої проблеми, висловимо такеприпущення (гіпотезу): дискурси «розколу України» та «дихотомічності української національної ідентичності», що були невід'ємними супутниками націє- та державотворчих процесів в Україні впродовж останніх десятиліть, настільки глибоко проникли в масову (колективну) свідомість і несвідоме, що перетворилися на форму соціально-психологічного мислення (*дали* – СПМ), яка містить конфліктологічний потенціал. Цю форму СПМ називатимемо «архетипна програма конфлікту» (термін Д. Львова) [3].

Отже *мета* пропонованої статті така: розробити теоретичну модель архетипної програми конфлікту як форми соціально-психологічного мислення, що містить конфліктологічний потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масове несвідоме має свої внутрішні закони організації та упорядкування соціуму, що складаються з минулого колективного досвіду. Універсальна система колективних уявлень, образів, стилів поведінки допомагає соціуму не втрачати самоідентифікації під час соціальних змін, які охоплюють суспільну, політичну та культурну сферу життя суспільства, і здійснювати переорієнтацію свідомості соціальних суб'єктів щодо тих чи інших перипетій суспільно-трансформаційних процесів, знижуючи ризик остаточного руйнування соціальної системи. Водночас неявні смисли, пронесені крізь глибини несвідомого й час, не тільки містять і зберігають життєво впорядковану інформацію, але виступають і глибинними подразниками. Тобто архетип організовує і структурує «патерн», у який можуть бути вкладені різні

конкретні наповнення, а відтак він може виконувати як стабілізуючі, так і дестабілізуючі функції в суспільстві.

Пралогічні структури та колективні уявлення, будучи частиною повсякденного життя з його символічними, міфологічними, ритуально-церемоніальними формами, адресованими масовому (колективному) свідомому й несвідомому, можуть стати потенційно конфліктогенними, якщо порушується надзвичайно тонка межа, що пролягає між мистецтвом узгодження цілей, принципів, ідеалів і мистецтвом маніпуляції та підміни смислів, цінностей, ідей тощо. Тому в умовах кардинальних соціетальних змін відбувається акцентуація архетипних програм конфлікту, що можуть долучити як потенційні елементи дестабілізації, так і латентні засоби інтеграції та оптимізації соціальної системи [8].

Акцентуємо на цьому увагу, тому що, на думку автора, дискурс про Україну як «розділену націю» – це активована архетипна програма конфлікту з широким дестабілізуючим радіусом дії. Упродовж останніх двох десятиліть вона перебуває в активованому стані, будучи уособленою в суспільно-політичному дискурсі міфом про розділену Україну / українців як розколоту націю. Витоки даної архетипної програми конфлікту тягнуться із далекого минулого, вони глибоко закорінені в суспільній свідомості (масовому (колективному) свідомому та несвідомому), і тому від них далеко не просто позбавитися. Отже, архетипна програма конфлікту, уособлена у «Міфі про розділену Україну», не просто запрограмувала культурні стереотипи, агресивні кліше й відкрити ворожість, які донині переслідують українське суспільство, а стала усталеною формою соціально-психологічного мислення, що містить конфліктологічний потенціал.

Варто зазначити, що концептуалізацію понять “соціально-психологічне мислення (СПМ)” та “форма СПМ” введено в науковий обіг М. Слюсаревським. Під соціально-психологічним запропоновано розуміти мислення, спрямоване на пізнання та опанування індивідуальних і надіндивідуальних психічних

явищ, котрі зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки. Компактніший варіант сформульованої дефініції має такий вигляд: СПМ – це мислення, спрямоване на пізнання та опанування соціально-психологічної реальності. Поняття «форма СПМ», що означає певну сукупність історично змінних і водночас порівняно сталих способів організації процесів пізнання та освоєння відношень соціально-психологічної реальності, – похідне, його покликання – конкретизувати «оформлений» у певному вигляді зміст СПМ. У такому контексті поняття форми позначає різні підвиди чи типи обговорюваного виду мислення, які було узагальнено дослідником у класифікаційно-генетичній моделі форм СПМ [детальніше див.: 6].

Для пояснення того, чому архетипну програму конфлікту інтерпретуємо як форму СПМ, важливою є ремарка М. Слюсаревського, що форми СПМ перебувають не в субординаційних, а скоріше в координаційних зв'язках. Одні із них є історично минуцими – породивши свої перевтілення, вони стають надбанням минулого; інші актуально співіснують у просторі і часі, хоча теж можуть породжувати похідні, дочірні функціональні утворення.

На підставі цієї тези можна припустити, що архетипна програма конфлікту утворюється як надбудова – дочірне функціональне утворення, синтезоване за участі різних форм СПМ. Їх інтегральна сукупність конструє архетипну програму конфлікту як окрему форму СПМ, яка, з огляду на класифікаційно-генетичну модель форм СПМ, може мати таку структуру:

– *архетипне ядро* – глибинний шар масового (колективного) несвідомого – містить універсальні схеми-образи, зміст яких у результаті спільної роботи свідомості і колективного несвідомого може бути потенційно насичений як консолідаційним, так і конфронтаційним зарядом;

– *міфологема* – конструктор міфологічної форми СПМ – смислова одиниця, що фіксує канони опису існуючого порядку речей і безпосередньо описи того, що існує і має право на існування. Її характерними ознаками є наявність сюжету та комунікативна спрямованість. Традиційні міфологеми уособлюють історію про власну інакшевість («свій-чужий»), що дозволяє спільноті заявити про себе в сучасному через минуле. У сучасній реальності міфологеми можуть створюватися штучно (так би мовити – на замовлення), швидко поширюватися через мас-медіа та ставати частиною міфологічної концептосфери. Тому доволі непросто провести межу між міфологемою традиційною та міфологемою штучною, але у будь-якому випадку – з часом вони або ідеологізуються, перетворюючись на ідеологеми, або деміфологізуються, трансформуються і переосмислюються;

– *ідеологема* – універсальна мисленнєва одиниця ідеологічної картини світу (або ідеології як окремої форми СПМ) – знакова форма, спроектована на вербальну основу, яка актуалізується в межах того чи іншого метаконтексту (дискурсу), переважно політичного характеру. Як ментальна одиниця ідеологема характеризується національною специфічністю, динамічністю семантики, підвищеною аксіологічністю, призначена для масової мобілізації або соціального проектування з метою легітимації соціальної системи. При цьому ідеологічні смисли переважно спираються на міфологічні уявлення та культу, на тлумачення історичних подій, а не на концептуальну базу. Через це ідеологема може стати міфологемою у випадку, якщо вона отримує компонент недостовірності;

– *соціально-психологічні технології / технології соціально-психологічного впливу* – складник психотехнологічних форм СПМ – інструмент, за допомогою якого в суспільну свідомість (на рівні масового (колективного) свідомого та несвідомого) закладаються певні установки, які в подальшому реалізуються в діях, вчинках, думках, бажаннях та ін. (серед іншого через

формування патернів поведінки і стереотипів). Соціально-психологічні технології – один з найважливіших елементів механізму управління. Їх призначення – програмування думок або прагнень мас, психічного стану населення тощо. Кінцева мета таких зусиль – контроль за населенням, його керованість і слухняність.

Також до конструювання архетипної програми конфлікту, окрім названих «ідеальних типів» форм СПМ, долучаються інші елементи, синтезовані різними формами СПМ, зокрема:

– *історична пам'ять (або дискурс історичної пам'яті)* – формується, з одного боку, як конструкт міфологічної, фольклорної, літературно-мистецької, звичаєвої форм СПМ, а з другого боку – ідеологічно та психотехнологічно зорієнтованих форм СПМ. Будучи частиною національної культури, історична пам'ять уособлює пантеон героїчних постатей та альтернативних історій, що є способом саморепрезентації спільноти в навколишньому світі. При цьому прикладами для наслідування і шанування виступають не тільки військові герої, а й герої духу (т. зв. “подвижники”). Однак апеляція до національної історичної свідомості та пам'яті – це палиця з двома *кінцями*. З одного боку, пам'ять як про спільні страждання, так і спільнірадощі – це той цемент, який зсередини скріплює взаємини членів спільноти. З другого боку, оскільки історичний нарратив має конкретні ситуативні форми, суперечливі інтерпретації історичних подій та епох («герой-ворог») спричинюють т. зв. “війни пам'яті”, насамперед у конфліктному соціальному середовищі. Іншими словами, одне й те ж минуле залежно від інтерпретації може бути або важким спадком, який гальмує розвиток незалежної держави, або великим минулим.

Припускаємо, що за таким принципом, тобто як окрема форма СПМ, можуть конструюватись й інші архетипні програми, що насичують суспільний дискурс іншими нарративами, концепціями, міфами й сповнюють його іншими практиками.

Наведена теоретична модель архетипної програми конфлікту як форми СПМ цілком закономірно передбачає постановку питання щодо її дезактивації. Ключовим тут поставатиме питання – чи здатна суспільна свідомість миттєво звільнитись, позбавитись впливу архетипної програми конфлікту? Через брак обсягу публікації хочемо висловити деякі міркування та припущення щодо цього у вигляді гіпотез, які потребуватимуть подальшої перевірки.

Активування чи дезактивація архетипної програми конфлікту здебільшого залежить від середовищних і ситуаційних чинників, тобто від того соціального контексту, який, з одного боку детермінує поведінку та взаємодію соціальних суб'єктів, а з другого – у межах якого соціальні суб'єкти обирають спосіб реалізації своєї активності, власну позицію щодо ситуації (міру включеності, суб'єктності, способу поведінки). У такому випадку, оцінка та вироблення стратегії і механізмів дезактивації архетипної програми конфлікту передбачає перехід до контекстуальних координат осмислення багатоманітності смислоутворювальних контекстів соціальної та культурної реальності, з одного боку, та людини і її ситуації в даному середовищі - з другого. Також доречно буде скористатися методологією соціально-топологічного підходу, який автором було раніше запропоновано та апробовано в дослідженні державотворчих процесів [*детальніше див.: 7*] і якому співзвучні ідеї топологічної психології, висловлені К. Левінім, щодо аналізу системи «людина-середовище» як поля взаємодії соціокультурних сил. Середовище – набір культурно обумовлених систем і установок, відповідно середовище змінюється через політичні, соціальні, культурні та економічні зміни. Людина – феномен, який відповідає соціокультурній системі і відтворює її, відповідно людина змінюється, оскільки соціокультурна система вимагає змін [2, с. 16].

Отже, перше питання – чи можна і як дезактивувати архетипну програму конфлікту? На перший погляд, теоретично, відповідь на це питання може бути надзвичайно простою:

зважаючи на те, що архетипне ядро – глибинний шар масового (колективного) несвідомого – містить універсальні схеми-образи, зміст яких у результаті спільної роботи свідомості і колективного несвідомого може бути потенційно насичений як консолідаційним, так і конфронтаційним зарядом, відтак потрібно лише наповнити архетипне ядро протилежним за змістом, тобто консолідаційним зарядом.

Підстави такої відповіді походять з альтернативного погляду на обґрунтовану К. Юнгом та його послідовниками тезу про незмінність успадкованих образів колективного несвідомого, що розглядає архетип як динамічне утворення. Такий підхід до дослідження архетипів, ґрунтований на визнанні їхньої динамічної сутності, є загалом нетиповим, але він набуває дедалі значнішого поширення в наукових дослідженнях. Наприклад, Д. Львов пояснює динамічний характер архетипів як прояв діалектичного закону переходу кількісних змін у якісні: кумулятивний ефект від природних відмінностей у типових ситуаціях може позначитися на самих архетипах як відображенні такого соціокультурного досвіду в колективному несвідомому [3]. Теоретичні розробки Української школи архетипіки (УША) та, передусім, здійснювані на їх основі моніторингові дослідження загальносистемних змін в Україні (1992–2016) свідчать, що в процесі суспільної трансформації кардинальні зміни відбуваються не лише на зовнішньому – соціально-інституційному рівні суспільної системи, але й у глибинних структурах психічного буття людей. Понад те, соціетальні зміни зумовлюють зрушення системоутворювальних чинників соціальної реальності: психосоціальні культурні чинники суспільного життя стають визначальним, системоутворювальним початком, що визначає «долю» зовнішніх, соціально-матеріальних, інституціональних практик розвитку українського суспільства і держави [1; 7; 8].

Відтак, виходячи з припущення щодо діалектичного зв'язку націєтворчого та конфліктологічного потенціалу форм СПМ, а також згідно із запропонованою теоретичною моделлю

архетипної програми конфлікту, доречно висунути гіпотезу, що архетипну програму конфлікту можна дезактивувати, якщо кожен елемент її структури буде наповнено новими смислами та почне працювати, умовно кажучи, у зворотному – націєтворчому – напрямі.

Наступне питання вже дещо складніше: чи можна повернути «маховик свідомості» та подолати психологічні бар'єри, догми і стереотипи, що проникли у віддалені куточки як індивідуальної, так і масової (колективної) свідомості?

Вочевидь, відповідь – так, хоч це потребуватиме часу та спільних наполегливих зусиль з боку всіх соціальних суб'єктів, оскільки механізм руйнування стереотипів, як зазначає О. Меренков, передбачає зміну самої його сутності та повинна становити дію, спрямовану на відмирання старої його якості й народження та укорінення нової [4, с. 94]. При цьому слід взяти до уваги, що зміна стереотипів можлива лише через зміну міжгрупових відносин, тому, відповідаючи на друге запитання, можна сказати, що подолати психологічні бар'єри, догми і стереотипи, закорінені в глибинах суспільної свідомості, можна за умови винайдення нового формату суб'єктного буття української нації, оскільки, як стверджує В. Татенко, шанси на перемогу в політичному, економічному, дипломатичному, а передусім – військовому протистоянні, за інших рівних обставин, має нація з більшим суб'єктно-вчинковим потенціалом [9].

Зрештою, останнє, найскладніше питання – як українцям почати мислити та діяти в категоріях спільного майбутнього, а не розколотого минулого?

Зі здобуттям незалежності українське суспільство і держава так наполегливо намагалися позбутися нормативного колективного суб'єкта «Ми», що лишився у спадок від радянського минулого, і так наполегливо уявляло себе у категоріях «Ми» – «Вони» (Схід-Захід / Захід-Схід), що так і не змогли сформувати відчуття самих себе (особи, нації, держави) як самодостатнього індивідуального суб'єкта «Я» та забули про

могутню об'єднувальну силу «Я – Ми». На жаль, нині війна стала тим стимулом, що змусив українців припинити продовжувати поділяти себе за геополітичними, соціокультурними чи локальними (регіональними) ознаками, однак вона не може бути єдиним об'єднувальним суспільним наративом.

На початку зовнішньої збройної агресії проти України знаний громадський діяч Б. Гаврилішин зауважив, що Україні потрібна не національна ідея, а національна дія. Вочевидь, одне без одного неможливе. Тому потрібні не тільки нові ідеї та ідеали, що стрімко захоплюють людей у Майбутнє і нещадно змітають на своєму шляху все, що намагатиметься розгорнути маховик історії у зворотному напрямі. Потрібні не тільки нові духовні герої та аскетичні лідери, позбавлені алчної ненажерливості. Потрібні конкретні дії, вчинки, адже саме в пафосі вчинку сьогодні формується громадянська суб'єктність української нації.

Тому, відповідь на останнє питання буде такою: в Україні на зміну архетипної програми конфлікту має прийти архетипна програма загальнонаціональної консолідації як форми СПМ, що сповнена націєтворчим потенціалом і ґрунтується на принципах рівності, *змагальності* й *конкурентності*. Принципи рівності, *змагальності* й *конкурентності* спроможні, з одного боку, *витіснити сили розбрату всередині українського суспільства*, та, з другого – *перетворити лінії розмежування на символічні межові лінії розбудови конкурентних локальних (регіональних / місцевих) проектів* *заможної країни*. *Припускаємо*, міркуючи в категоріях форм СПМ і виходячи з розуміння динамічної сутності архетипу, що соціально-психологічні механізми витіснення та заміщення виступатимуть соціально-психологічними механізмами трансфігурації суспільного дискурсу розколу та розмежування в суспільний дискурс *творення спільного майбутнього*. Такий процес не просто сприятиме загальнонаціональній консолідації

українського суспільства, а власне й означатиме буття української нації як суб'єкта власного творення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що під час проведеного дослідження здійснено соціально-психологічну інтерпретацію та конкретизацію положення щодо націєтворчого та конфліктологічного потенціалу форм СПМ і представлено теоретико-методологічний конструкт архетипної програми конфлікту як форми СПМ, що містить конфліктологічний потенціал. Показано, що архетипна програма конфлікту утворюється як надбудова – дочірне функціональне утворення, синтезоване за участі різних форм СПМ. Їх інтегральна сукупність конструє архетипну програму конфлікту як окрему форму СПМ. До конструювання архетипної програми конфлікту долучаються як елементи «ідеальних типів» – форм СПМ, а саме: архетипне ядро, міфологема, ідеологема, соціально-психологічні технології / технології соціально-психологічного впливу – так і синтезовані ними інші (похідні) форми СПМ, а саме: історична пам'ять. Активування чи дезактивація архетипної програми конфлікту залежить від середовищних і ситуаційних чинників.

Перспективу подальших досліджень становитиме розробка теоретичної моделі архетипної програми загальнонаціональної консолідації як форми СПМ, що ґрунтується на принципах рівності, *змагальності* й *конкурентності*.

Література

1. Афонін Е.А., Суший О.В. Закономірності та особливості української трансформації / Е.А. Афонін, О.В. Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – №1. – С. 94 –108.
2. Леонов Н.И. Онтологическая сущность конфликтов / Н.И. Леонов // Хрестоматия по конфликтологии [Сост.: Зинчина А.Б.]. – Харьков: ХНАГХ, 2008. – С. 12–17.

3. Львов Д.В. Архетипическая составляющая организационной культуры : автореф. дисс. ... канд. филос. н. / Д.В. Львов. – Красноярск: СФУ, 2012. – 22 с.
4. Меренков А.В. Социология стереотипов / А.В.Меренков. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – 290 с.
5. Рябчук М. Дві України: кінець амбівалентності? [/ М.Рябчук Електронний ресурс] // Критика. – 2015. – Ч. 1–2(207–208). – С. 2–12. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/articles/dvi-ukrainy-kinets-ambivalentnosti>.
6. Слюсаревський М.М. Соціально-психологічне мислення: сутність і формовияви / М.М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. ст.: вип. 34 (37). – К.: Міленіум, 2014. – С. 5–24.
7. Суший О.В. Психосоціальна культура державного управління: монографія / О.В. Суший. – К.: Світогляд, 2012. – 344 с.
8. Суший О.В. Теоретичні засади соціальної архетипіки / О.В. Суший // Публічне урядування. – 2016. – №3 (4). – С. 168–180.
9. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія / Віталій Татенко. – К.: Міленіум, 2017. – 184 с.

Reference

1. Afonin, E.A., Sushyy, O.V. (2015) .Zakonomirnosti ta osoblyvosti ukrajins'koyi transformatsiyi [Regularities and features of the Ukrainian transformation]. *Stratehichna panorama*, 1, 94–108(ukr).
2. Leonov, N.Y. (2008) Ontolohycheskaya sushchnost' konflyktov [The ontological nature of conflicts]. In Zynchnyna A.B. (Ed.) *Khrestomatyya po konflyktolohyy* [A text book of Conflictology] (pp. 12-17). Khar'kov: KhNANKh. (rus).
3. L'vov, D.V. (2012) Arkhetypycheskayasostavlyayushchayaorhanyzatsyonnoy kul'tury [Archetypal component of organizational culture]: avtoref. dyss. ... kand. fylos. n. (22 p.) Krasnoyarsk, SFU (rus).
4. Merenkov, A.V. (2001) Sotsyolohyya stereotypov [Sociology of stereotypes]. Ekaterynburh, Yzd-vo Ural. un-ta (rus).

5. Ryabchuk, M. (2015). Dvi Ukrayiny: kinets' ambivalentnosty? [Two Ukraine: the end of ambivalence?]. *Krytyka [the Critique]*. 1–2 (207-208), 2–12. <https://krytyka.com/ua/articles/dvi-ukrayiny-kinets-ambivalentnosty> [downloaded 7 September]. (ukr).
6. Sljusarevs'kij, M. M. (2014) Sotsial'no-psykholohichnemyslennya: sutnist' iformovyyavy [Socialandpsychologicalthinking: the nature and forms]. *Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi* [Scientific studies in social and political psychology], 34 (37), 5–24. (ukr).
7. Sushyi, O.V. (2012). *Psykosotsial'nakul'turaderzhavnohoupravlinnya* [Psychosocialcultureofpublicadministration]. Kyiv, Svitohlyad (ukr).
8. Sushyi, O.V. (2016). Teoretychni zasady sotsial'noyi arkhetypiky [The theoretical basis of social archetypic]. *Publichne uryaduvannya* . 3 (4), 168–180 (ukr).
9. Tatenko, V. (2017) *Metodolohiya sub"yektno-vchynkovoho pidkhodu: sotsial'no-psykholohichnyy vymir* [Methodology of the subject-behavioral approach: socio-psychological dimension]. Kyiv, Millenium (ukr).